

Turbuly Éva

Elhallgatott vallomások

(Kováts Judit *Megtagadva* című kötetéről)

Kováts Judit műve, a *Megtagadva*, műfaját tekintve kétségtelenül határeset. Regényként jelent meg 2012 őszén a Magvető kiadásában, korábban fejezeteket közölt belőle a *Holmi*, a *Jelenkor* és a *Kalligram*. A háború végnapjai és a „felszabadulás” első hónapjai idéződnek meg a regényben, egy fiktív elbeszélő, az egykori kamaszlány, a visszaemlékezés idején már 85 éves tanítónő, Somlyói Anna egyes szám első személyben elmondott történetében.

A 20 éven keresztül történész-levéltárosként dolgozó szerző szépirodalmi munkáját a történelmi tényekre, több éves kutatásaira alapozta, melynek során 23, a társadalom legkülönbözőbb rétegeiből származó személlyel, férfakkal és nőkkel készített interjút. Sokukat többször is megkereste Nyíregyháza és a környékbeli falvak mellett Sárospatakon, Sátoraljaújhelyen, Szegeden, Kassán és Poprádon. A regény tulajdonképpen ennek a mintegy 100 órás interjú-folyamnak a tényanyagát mutatja be, a kitalált, ám egyes vonásaiban teljesen életszerű és hiteles főszereplőnek a szemével láttatva 1944-45 keserves hónapjait. A viszonylag későn induló irodalmi pályakezdés nem előzmények nélküli. Ahogy Kováts Judit több interjúban is elmondta, először az 1817. évi nagy éhínség levéltári forrásait és tárgyi bizonyítékait, az iratokhoz csatolt, örölt fakéregből készült „cipókat” látva érezte úgy, hogy ki kell lépnie a távolságtartó történelmi szerepkörből, hogy átélhetőbben, egy szélesebb olvasói körhöz szólhasson.

Az eredetileg az *Eltagadva*, *elhallgatva* címet viselő könyv anyagául szolgáló interjúk készítésekor a háborúról, a frontról, az orosz megszállásról, majd a kuláküldözésekről, a kollektivizálásról kérdezte alanyait. Az eredmény az oral history kiemelkedő forrásértékéről győzte meg, arról, hogy az élő emlékezet képes azokat a hiányokat, lyukakat kitölteni,

amelyeket a történettudomány hagy maga után. A fenntartásként megfogalmazott szubjektivitás pedig viszonylag könnyen kiküszöbölhető, ha kellő számú és különféle társadalmi csoportokhoz tartozó alanyt szólaltatnak meg, mivel a visszatérő, ismétlődő elemekből rekonstruálható az objektív történet (lásd Onder Csaba interjúját a szerzővel a Vörös postakocsi hasábjain, idézve: <http://megtagadva.blog.hu/>).

A háború árnyékában is idilli kezdet, a bejáró diákok mindennapi élete, az első szerelem megjelenése ellenére egyre nő a feszültség az olvasóban. S valóban, a történet előrehaladtával Polcz Alaine többszörösen tabukat nyitogató visszaemlékezése, az Asszony a fronton légköre vágja mellbe az olvasót. A háború lépésről lépésre furakodik be a mindennapi életbe. Először a szaporodó behívók, a légtalmi intézkedések, elsötétítések, azután a hamar rutinná váló bombariadók. A német bevonulás, majd hamarosan a zsidó lakosság – a szomszédok, velük a szívbeli jó barátnő – begyűjtése, gettóba zárása, az iskolaváros sok áldozattal járó bombázása után napról napra sűrűsödnek a vészjósló események. A férfitámasz nélkül maradt asszonyok egyre nehezebben tudnak megbirkózni a hétköznapokkal. Végül eléri a front a falut, és a lehető legrosszabb történik: az orosz

előrenyomulás a Tisza vonalánál megtörik, a területen hónapokig oda-vissza hullámzó front elképzeltetlen szenvedést és kiszolgáltatottságot zúdít az ott élőkre. Az Apokalipszis elevenedik meg, amikor az emberek kivetkőznek önmagukból, napról napra, pillanatról pillanatra élnek, halnak. A túlélők számára nincs megkönnyebbülés, feloldozás, nem lök tovább más, mint az életöszön. A kisgyermekét elvesztő anya nem tud segíteni lányának a felkavaró élmények feldolgozásában. A halál a mindennapok része, ahogy az erőszak és az árulás is. Kevesen vannak, akikből nem vezett ki a szolidaritás, a segíteni akarás képessége.

A háború mellett a regény meghatározó kérdésfelvetése a múlttal való szembenézés, jobban mondva a szembe nem nézés. A nehéz napok elmúltával az emberek hallgatnak. Mindenki tudja, ki mit tett, mit szenvedett el, és nincs kibeszélés, megbocsátás, feloldozás. Sok tekintetben a több évtizedes „utóélet” sem könnyebb, mint a végzetes hónapok. Mindenki egyedül próbál – többnyire nem tud – megbirkózni a ráakódott terhekkkel, a legszűkebb család sem akar-tud segíteni. Ahogy Polcz Alaine is leírta, akinek a saját anyja sem volt képes felfogni és elfogadni, hogy a lányával is megtörtént, ami másokkal. Könnyebb volt buta viccnek, ugratásnak venni a *mindenkivel az történt* kódolt vallomását. A párhuzam itt nem ér véget: a regény hősnőjét ugyanúgy nehezen gyógyuló betegség, gyermektelenség sújtja, mint az írónőt. A megbecstelenített, teherbe esett lányokról legfeljebb a nóta szól, amit az eseményeket gyerekfejjel megélt szemtanú, édesapám emlegetett: *Piros szalag a hajában, ruszki gyerek a hasában...* Örülhetett, aki egyáltalán férjet talált magának. Így nyer értelmet a regény címe: *Megtagadva*. A sok évtizedes hallgatás után a többnyire magukra maradt túlélők, szemtanúk számára gyakran jelentett megnyugvást, az elengedés lehetőségét, hogy kibeszélhették magukból a sok évtizedes traumát.

Az említett interjúban Kováts Judit így vall erről: *Tagadhatatlan tény, hogy más országokkal ellentétben mi még mindig nem néztünk szembe a múltunkkal, és úgy léptünk be a 21. századba, hogy sem a holocaustot, sem '56-ot, a rendszerváltást pedig végképp nem dolgoztuk fel. Emellett azonban engem az a kérdés is foglalkoztat: ha egyszer végre kitör rajtunk a szembenézni akarás, mivel fogunk szembenézni? Milyen múlt lesz az, amit látni fogunk? Hiszen annyiszor megváltottatták, eltorzították, és annyi mindent eltagadtak vagy elhallgattak belőle! És felmerül bennem az is, hogy vajon tényleg meg akarjuk-e ismerni a múltunkat, és ha megismertük, el tudjuk-e fogadni olyannak, amilyen?...*

A hallgatásra, a történetek tudatalattiba temetésére, a feldolgozatlanságára keresett válasz részben a történelem, a múlt kutatójává. Kováts Judit, az író, az ember arra keres szenvedélyesen feleletet, számított, számít-e valamit az egyéni akarat, vagy csupán a sors és a véletlen határozza meg, kinek mi jut. A másik kérdés: megbocsáthatók-e a kisebb, vagy nagyobb bűnök, van-e feloldozás, és ki adhatja azt meg? Aki az egyik pillanatban jót tesz, a másik pillanatban képes arra – mint Anna anyja –, hogy a kótyavetyére dobott zsidó holmikból tizenkét kispárnahuzatot zsákmányolva büntárássá váljon. Kováts Judit nem ítél, egymás mellé rakja a kirakós darabkáit és hagyja, hogy a leírtak tovább dolgozzanak az olvasó fejében, lelkében.

Az író nyelvi bravúrja, hogy a különálló, térben is szétszórt történeteket egyetlen életbe, egyetlen hangba, Somlyói Anna megtört, sokszor érzelem nélkülinek tűnő monológjába tömöríti. A visszafogott, szikár beszédmód és a lelkek mélyén gyűrűző, soha fel nem dolgozott trauma drámai feszültséget teremt. Nehezen végigolvasható, feldolgozható olvasmány Kováts Judit műfajok határain álló könyve, ami egyszerre mementó és megrázó olvasmányélmény azoknak, akik akarnak és képesek szembenézni a múlt és az emberi lélek mélységeivel.

(Magvető, 2012)